		पाठ का नाम
(1)	तृतीयः पाठः	व्यायामः सर्वदा पथ्यः
(2)	दशमः पाठः	भूकम्प विभीषिका
(3)	एकादशः पाठः	प्राणेभ्योऽपि प्रियः शुहृद्

इकाई–1

वस्तुनिष्ठ प्रश्नोत्तर

❑ **प्रत्यय, विशेषणम्/विशेष्य उचितं विकल्पं चित्वा लिखत–**

(1) गच्छन् इति पदे कः प्रत्ययः अस्ति–

(a) तुमुन (b) शतृ
(c) शानच् (d) क्त

(2) पठनीयः इत्यस्मिन पदे प्रत्ययः अस्ति–

(a) तत्वा (b) क्त
(c) शतृ (d) अनीयर्

(3) विहाय इत्यस्मिन पदे प्रत्ययः अस्ति–

(a) वि + हा + वितन (b) वि + हा + क्त
(c) वि + हा + ल्यप (d) वि + हा + शतृ

(4) हन् धातोः क्तः प्रत्यय सम्योष्य रूपं अस्ति–

(a) हन्तः (b) हतः
(c) हंतः (d) हम्तः

(5) क्री + तुमुन् सम्योज्य रूपं अस्ति–

(a) क्रेतुम (b) कर्तुम्
(c) क्रीतुम (d) क्रतुम

(6) गन्तुम् इत्यस्मिन् पदे प्रत्ययः अस्ति

(a) अनीयर (b) क्तवतु
(c) शानच् (d) तुमुन

(7) सेव् धातोः शानच प्रत्यय सम्योज्य रूप अस्ति–

(a) सेवायमान् (b) सेवा
(c) सेवायमानः (d) सेवमानः

(8) भूः धातोः क्तः प्रत्यय सम्योज्य रूपं भवति–

(a) भूत्वा (b) भूतः
(c) भूयः (d) भूती

(9) कर्तव्यम् इत्यस्मिन पदे प्रत्ययः अस्ति–

(a) शानच् (b) शतृ
(c) तव्यत् (d) मतुप

(10) जेयः इत्यस्मिन् पदे प्रत्ययः अस्ति–

(a) व्यत् (b) क्यप
(c) यत् (d) क्त

(11) कश्चित् कृषकः क्षेत्रकर्षणं कुर्वन्नासीत् अस्मिन वाक्ये विशेषण पदं किम् ?

(a) कश्चित् (b) कृषकः
(c) आसीत् (d) क्षेत्रकर्षणं

(12) कृषकः तं दुर्बलं तोदनेन नद्यमानः अवर्तत् अस्मिन वाक्ये विशेषण पदंकिं–

(a) कृषकः (b) दुर्बलं
(c) वृषभं (d) तोदनेन

(13) कृष्णः धेनूः दुग्धं न ददाति अस्मिन वाक्ये विशेषण पदं किम् ?

(a) धेनूः (b) ददाति
(c) दुग्धं (d) कृष्णः

(14) भार्या बुद्धिमती आसीत् अस्मिन् वाक्ये विशेषण पदम् किम् ?

(a) बुद्धिमती (b) भार्या
(c) आसीत् (d) वसति

(15) व्यायामेन् शरीरं पुष्टं भवति अस्मिन् वाक्ये विशेषण पदं किम् ?

(a) शरीरं (b) पुष्टं
(c) कलहं (d) कोऽपिन

(16) हरिश्चन्द्रः राज्ञः सत्यवादी आसीत् इत्यस्मिन् वाक्ये विशेष्य पदं किम् ?

(a) राज्ञः (b) हरिश्चन्द्रः
(c) सत्यवादी (d) आसीत्

(17) सन्यासी गृहत्यागी भवति इत्यस्मिन् वाक्ये पदं किम् ?

(a) गृहत्यागी (b) भवति
(c) सन्यासी (d) कोऽपिन

(18) राजसिंहः पार्श्वे बुद्धिमान मंत्री आसीत् वाक्ये विशेष्टा पदं किं ?

(a) राजसिंहः (b) मन्त्री
(c) बुद्धिमान (d) पार्श्वे

(19) रामः सर्वेपु राज्ञेषु उत्तमः आसीत् इत्यस्मिन् वाक्ये विशेष्य पदं किं?

(a) सर्वेषु (b) राज्ञेषु
(c) रामः (d) उत्तमः

(20) पलायमानम् श्वानम् अस्मिन् पदे विशेष्य पदं किम् ?

(a) श्वानम् (b) अस्मिन्
(c) पलायमानम् (d) कोपिनास्ति

उत्तर– (1) (b) (2) (d) (3) (c) (4) (b) (5) (b) (6) (d) (7) (d) (8) (b) (9) (c) (10) (c) (11) (a) (12) (b) (13) (d) (14) (a) (15) (b) (16) (a) (17) (c) (18) (b) (19) (c) (20) (a).

इकाई–2

❑ **रिक्तस्थानानी पूरयत–**

(1) सलिलं इत्यस्य पययि पदं ....। (नीरं/शरीरं)
(2) पवनः इत्यस्य पर्याय पदं .... । (वायुः/तड़ागं)
(3) भार्या इत्यस्य पर्याय पदं ....। (भगिनी/कान्ता)
(4) आम्रम् इत्यस्य पर्याय पदं ....। (रसालं/फलम्)
(5) वनम् इत्यस्य पर्याय पदं ....। (आननम् / काननम्)
(6) अग्निः इत्यस्य पर्याय पदं ....। (नीरजः/अनलः)
(7) सविता इत्यस्य पर्याय पदं ....। (मधुकरः/दिवाकरः)
(8) गजः इत्यस्य पर्याय पदं ....। (घोटकः/करी)
(9) सुधियः इत्यस्य पर्याय पदं ....। (अभिज्ञाः/वैज्ञानिकाः)
(10) कमलम् इत्यस्य पर्याय पदं ....। (पंकजम् / पुष्पम्)
(11) सुकरम् शब्दस्य विलोम पदं ....। (शुद्धम! / दुर्बहम्)
(12) सान्ताः शब्दस्य विलोम पदं ....। (भयान्ताः/अनन्ताः)
(13) विमूढ़धी शब्दस्य विलोम पदं ....। (निधिः/सुधीः)
(14) अस्तमये शब्दस्य विलोम पदं ....। (सायं/उदये)
(15) प्रसीदति शब्दस्य विलोम पदं ....। (प्रकुप्यति/नियुव्यति)
(16) चौरः .... आसीत् । (आरक्षी/विपक्षी)
(17) कृषकायः .... आसीत् । (अभियुक्तः/नृयुक्तः)
(18) पिता पुत्राय वाल्ये .... यच्छति। (विद्यां/आभूषणं)

@amarwah450

(19) वाचि .... भवेत् । (वक्रता/अवकृता)

(20) .... भूकम्पेन निहन्यन्ते।

(कृषकः/विवशाः)

उत्तर- (1) नीरं (2) वायुः (3) कान्ता (4) रसालं (5) काननम् (6) अनल (7) दिवाकरः (8) करी (9) अभिज्ञाः (10) पंकजम् (11) दुर्वहम् (12) अनन्त (13) सुधीः (14) उदये (15) प्रकुप्यति (16) आरक्षी (17) अभियुक्तः (18) विद्यां (19) वक्रता (20) विवशाः।

इकाई-3

❑ **शब्दरूपाणि / उपसर्गः पदस्य युग्मं मेलयत-**

(1) फलानां	सप्तमी एकवचनम्
(2) राज्ञी	दुस्
(3) संचरते	आङ् (आ)
(4) दुष्कर्म	चतुर्थी विभक्ति
(5) संस्कृतम्	सम
(6) अधिकार	पञ्चमी
(7) प्र + हरति	इदम्
(8) आजन्मः	सम्
(9) गृहात्	तृतीया एकवचनम्
(10) अस्मिन्	अधि
(11) काठिन्येन्	प्रहरति
(12) धेनूनाम्	षष्ठी एक वचनम्
(13) दूरौ	उत्
(14) बालकाय	प्रथमा द्विवचनम्
(15) उत्कर्ष	षष्ठी बहुवचनम्

उत्तर-

(1) फलानां	षष्ठी बहुवचनम्
(2) राज्ञी	सप्तमी एकवचनम्
(3) संचरते	सम्
(4) दुष्कर्म	दुस्
(5) संस्कृतम्	सम्
(6) अधिकार	अधि
(7) प्र + हरति	प्रहरति
(8) आजन्मः	आङ् (आ)
(9) गृहात्	पञ्चमी
(10) अस्मिन्	इदम्
(11) काठिन्येन्	तृतीया एकवचनम्
(12) धेनूनाम्	षष्ठी बहुवचनम्
(13) दूरौ	प्रथमः द्विवचनम्
(14) बालकाय	चतुर्थी
(15) उत्कर्ष	उत्

इकाई-4

❑ **धातुरुपाणि/अव्ययः एकवाक्येन उत्तरत् -**

(1) 'वद धातोः' लोट लकारस्य मध्यम पुरुष बहुवचनम् कयं किम् ?

(2) 'अस् धातोः' लृट लकारस्य प्रथम पुरुष बहुवचनम् कपं किम् ?

(3) 'लभ् धातोः' लट् लकारस्य उत्तम पुरुष एकवचनं रुपं किम् ?

(4) 'हन् धातोः' लोट लकारस्य प्रथम पुरुष एकवचनं किम् ?

(5) 'गच्छति' क्रियापदे कः धातु अस्ति?

(6) 'गम् धातोः' लङ्ग लकारस्य प्रथम पुरुष द्विवचनं किम् अस्ति?

(7) 'मोहनः तिष्ठति' अस्मिन वाक्ये कः धातुः?

(8) "अहमऽपि आपणं गच्छामि" अस्मिनम् वाक्ये अव्ययंकिम् अस्ति?

(9) "विद्यामाता इव रक्षीत" अस्मिन वाक्ये अव्यय पदं किम् अस्ति?

(10) "सदाचारः एव परमोधर्मः" अस्मिन वाक्ये अव्ययं किम् अस्ति?

(11) "अचिरं गृहं गच्छ" अस्मिन् वाक्ये अव्यय पदं किम् अस्ति?

(12) "अथ रामायण कथा आरभ्यते" अस्मिन् वाक्ये अव्यय पदं किम अस्ति?

(13) "अहं श्वः ग्रामं गमिष्यामि" अस्मिन् वाक्ये अव्यय पदं किम् अस्ति?

(14) "तत्र शिवालयः अस्ति" अस्मिन वाक्येअव्यय पदं किम् अस्ति?

(15) "वृथा कलहम् मा कुरु" अस्मिन् वाक्ये अव्यय पदं किम् अस्ति?

उत्तर- (1) वदत (2) भविष्यन्ति (3) लभे (4) हन्तु (5) गम् (6) अगच्छताम् (7) स्था (8) अपि (9) इव (10) एव (11) अचिरं (12) अथ (13) श्वः (14) तत्र (15) वृथा, मा।

@amarwah450

इकाई-5

❑ **शुद्ध वाक्यानां समक्षे 'आम्' अशुद्ध वाक्यानां समक्षे 'न' लिखत।**

(1) ग्रन्थालये इति पदे गुण सन्धि अस्ति।

(2) भानूदयः इत्यस्मिन् पदे दीर्घ सन्धि अस्ति।

(3) हितोपदेश इत्यस्मिन् पदे यण सन्धि अस्ति।

(4) ममैव इत्यस्मिन् पदे वृद्धि सन्धि अस्ति।

(5) यदि + अपि पूर्ण पदं यद्यपि अस्ति।

(6) सम् + चरणम् पूर्ण पदं संचरणम् अस्ति।

(7) अन्य + अपि अयादि संधि अस्ति।

(8) नयनम् इत्यस्मिन् पदे व्यञ्जन संधि अस्ति।

(9) अन्य पद प्रधानः तत्पुरुषः अस्ति।

(10) घनश्याम् इति पदे कर्मधारय समास अस्ति।

(11) यथा शक्ति इत्यस्मिन् पदे अव्ययीभाव समास वर्तते।

(12) वाचि पटुः समस्त पद वाक्पटुः अस्ति।

(13) हरिततरुणाम् कर्मधारय समास अस्ति।

(14) महान् आत्मा ऐषाम् महात्मा अस्ति।

(15) संख्या पूर्वो द्विगु समास अस्ति।

उत्तर- (1) न

(2) आम्

(3) न

(4) आम्

(5) आम्

(6) आम्

(7) न

(8) न

(9) न

(10) आम्

(11) आम्

(12) आम्

(13) आम्

(14) न

(15) आम्।

इकाई-(6 से 11)

❑ **अधोलिखितेषु प्रश्नेषु उत्तराणि संस्कृतभाषायाम् लिखत् ।**

(1) केषां माला रमणीया?

(2) कविः किमर्थम् प्रकृतेः शरणम् इच्छति?

(3) मनुष्याणां महान रिपुः कः?

(4) बुद्धिमती केन उपेल पितुर्गृहं चलिता?

(5) कीदृशं कर्म व्यायामसंज्ञितम् कथ्यते?

(6) कृषकः किं करोति स्म?

(7) वस्तुतः चौरः कः आसीत्?

(8) कीदृशे प्रदेशे पदयात्रा न सुखावहा?

(9) निर्धन: जन: कथं वित्तं उपार्जितवान्?
(10) पिता पुत्राय बाल्ये किं यच्छति?
(11) प्राणेभ्योऽपि क: रक्षणीय:?
(12) कीदृश: प्राणिन: भूकम्पेन् निहन्यन्ते?
(13) अनिशं महानगरमध्ये किं प्रचलति?
(14) बुद्धिमती कुत्र व्याघ्रं ददर्श?
(15) कस्य मांसं स्थिरीभवति?

उत्तर– (1) हरित तरुललितलतानाम् ।
(2) अत्र धरातले जीवितं दुर्वहं जातम् अत: कवि: प्रकृते: शरणम् इच्छति।
(3) मनुष्याणां महान् रिपु: आलस्यम् ।
(4) बुद्धिमती पुत्रद्वयोपेता पितुर्गृहं प्रति चलिता।
(5) शरीरायासजननं कर्मं व्यायामसंज्ञितम् कथ्यते।
(6) कृषक: वलीवर्दाभ्यां क्षेत्रकर्षणं करोतिस्म।
(7) वस्तुत: चौर: आरक्षी आसीत् ।
(8) विजने प्रदेशे पदयात्रा न सुखावहा।
(9) निर्धन: जन: भूरि परिश्रम्यं वित्तम् उपार्जितवान्।
(10) पिता पुत्राय पाल्ये विद्याधनं यच्छति।
(11) प्राणेयोऽपि सदाचार: रक्षणीय:।
(12) विवशा: प्राणिना: भूकम्पेन् निहन्यते।
(13) अनिशं महानगरमध्ये कालायसचक्रम् प्रचलति।
(14) बुद्धिमती गहनकानने व्याघ्रं ददर्श।
(15) व्यायामभिरतस्य मांसं स्थिरीभवति।

इकाई–12

❑ अधोलिखितेषु वाच्य परिवर्तन कुरूत–

(1) गुणी गुणं जानाति (बहुवचने)
(2) पशु: उदीरितम् अर्थं गृहणति (कर्मवाच्ये)
(3) मृगा: मृगै: सह अनुप्रजन्ति (एकवचने)
(4) क: छायां निवारयति (कर्मवाच्ये)
(5) तेन एव वह्निना शरीरं दह्यते (कर्तृवाच्ये)
(6) तेन् फलानि खाद्यर्यन्ते (कर्तृवाच्य)
(7) चौरा: ग्रामे नियुक्ता: राजपुरुषा: आसन् (एकवचने)
(8) आत्महितैषिभि: व्यायाम: क्रियते (कर्तृवाच्यम्)
(9) मोहन: पाठं पठति (कर्मवाच्ये)
(10) लतया गीतं गीयते (कर्तृवाच्ये)

उत्तर– (1) गुणिन: गुणं जानन्ति।
(2) पशुना उदीरित: अर्थ: गृह्यते।
(3) मृग: मृगै: सह अनुव्रजति।
(4) केन् छाया निवार्यते?
(5) स: एव वहि: शरीरं दहते।
(6) स: फलम् खादति।
(7) चौर: ग्रामे नियुक्त: राजपुरुष: आसीत् ।
(8) आत्महितैषिण: व्यायामं कुर्वन्ति।
(9) मोहनेन् पाठ: पठ्यते।
(10) लता गीतम् गायति।

इकाई–13

❑ अधोलिखितेषु संवादेषु क: कं प्रति कथयति–

(1) वस्तुत: वनराज: भवितुं तु अहमेव योग्य: ।
(2) अहम् वनराज: किं भयं न जायते।
(3) राजा तु रक्षक: भवति परं भवान् तु भक्षक: ।
(4) तूष्णी भव। कथं त्वं योग्य: वनराजपदाय?
(5) वस्तुत: सर्वे वन्यजीविन: अन्योन्याश्रिता:।
(6) तस्य मृतशरीरं राजमार्गं निकषा वर्तते।
(7) निजकृत्यस्य फलं शुङ्क्ष्व।
(8) अरे।अरे। किं जल्पसि यदि अहं कृष्ण वर्ण: तहित्वं किं गौराङ्ग:।
(9) अरे।अरे। माम् विहाय कथमन्या राजा भविर्तुमर्हति।
(10) मम् नृत्यं तु प्रकृते: आराधना।

उत्तर–

	क: कथयति	कम् प्रति कथ
(1)	काक:	वानर:
(2)	सिंह:	वानर:
(3)	वानर:	सिंह:
(4)	मयूर:	वानर:
(5)	प्रकृतिमाता	सर्वप्राणिन:
(6)	कर्मचारी	न्यायाधीश:
(7)	आरक्षी	अभियुक्त:
(8)	काक:	पिक:
(9)	वक:	वानर:
(10)	मयूर:	काक:

इकाई–14

❑ स्थूलपदान्याधिकृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरूत–

(1) **प्रकृत्या:** सन्निधौ वास्तविकं सुखं विद्यते।
(2) **महानगरेषु** वाहनानाम् अनन्ता: पङ्क्तय: धावन्ति।
(3) त्वं **मानुषात्** विभेषि।
(4) बुद्धिमती **चपेटया** पुत्रौ प्रहतवती।
(5) व्यायामं कुवर्त: **विरुद्धं** अपि परिपच्यते।
(6) **अरय:** व्यायामिनं न अर्दयन्ति।
(7) **धेनूनाम्** माता सु सुरभि: आसीत्।
(8) स: **कृष्छ्रेण** भारम् उदवहति।
(9) **मयूरस्य** नृत्यं **प्रकृते:** आराधना।
(10) सर्वे **प्रकृतिमातरं** प्रणमन्ति।
(11) **पुत्रं** द्रष्टुं स: प्रस्थित:।
(12) न्यायाधीश: **वंकिमचन्द्र:** आसीत्।
(13) **एतादृशी** भयावह घटना गढवाल क्षेत्रे घटिता।
(14) विवशा: प्राणिन: **आकाशे** पिपीलिका: इव निहयन्ते।
(15) **तत्वथिस्य** निर्णय: विवेकेन कर्तुं शक्य:।

उत्तर– (1) कस्या:
(2) केषु
(3) कस्मात्
(4) कया
(5) कीदृशं
(6) क:
(7) केषाम्
(8) केन्
(9) कस्या:
(10) कां
(11) कं
(12) क:
(13) कीदृशी
(14) कुत्र
(15) कस्य ।

इकाई–16

❑ अशुद्धकारक संसोधनम् कुरुत –

(1) राम: पुस्तकं पठसि।
(2) गणेशं नम:।
(3) त्वम् मानुषात् विभेमि।
(4) बालका: विद्यालयं आगच्छति।
(5) मोहन: कलमस्य लिखति।
(6) लता गीतानि गीयते।
(7) सैनिक: अश्वेन् पतति।
(8) खगा: वृक्षाय निवससि।
(9) गंङ्गा हिमालयं प्रवहति।
(10) मयूर: वने नृत्यन्ति।

उत्तर– (1) राम: पुस्तकं पठति।
(2) गणेशाय नम:।

@amarwah450

(3) त्वम् मानुषात् विभेसि।
(4) बालका: विद्यालयात् आगच्छन्ति।
(5) मोहन: कमलेन लिखति।
(6) लता गीतं गायति।
(7) सैनिक: अश्वात् पतति।
(8) खगा: वृक्षेषु निवसन्ति
(9) गंङ्गा हिमालयात् प्रवहति।
(10) मयूरा: वने नृत्यन्ति।

इकाई–16

☐ अधोलिखितेषु गद्यांशस्य प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृत भाषायाम् लिखत: –

(1) अस्ति देउलाख्यो ग्राम:। तत्र राजसिंह: नाम राजपुत्र: वसति स्म। एकदा केनापि आवश्यककार्येण तस्य भार्या बुद्धिमती पुत्रद्वयो पेता पितुर्गृहं प्रति चलिता। मार्गे गहनकानने सा एकं व्याघ्रं ददर्श। सा व्याघ्रमागच्छन्तं दृष्ट्वा घाष्टर्यात पुत्रौ चपेटया प्रछत्य जगाद– ''कथमेकैकशो व्याघ्रभक्षणाय कलहं कुरुथ:? अयमेकस्ताबद्धिभष्य मुख्यताम् । पश्चाद् अन्यो: द्वितीय: कश्चिल्लक्ष्यते।

प्रश्ना: (अ) देउलाख्यो ग्राम: को वसतिस्म?
(ब) तस्य भार्या का आसीत्?
(स) सा कं ददर्श?

उत्तर– (अ) राजसिंह नाम राजपुत्र: वसतिस्म।
(ब) तस्य भार्या बुद्धिमती आसीत् ।
(स) सा एकं व्याघ्रं ददर्श।

(2) कश्चित् कृषक: बलीवदभ्यिां क्षेत्रकर्षणं कुर्वन्नासीत्। तयो: बलीवर्दयो: एक: शरीरेण दुर्बल: जवेन गन्तुमशक्तश्चासीत् । अत: कृषक: तं दुर्बलं वृषभं तोदनेन नुद्यमान: अवर्तत। स: ऋषभ: हलमूद्वा गन्तुमशक्त: क्षेत्रे पपात। क्रुद्ध: कृशीवल: तमुत्थापयितुं बहुवारम् यत्नमकरोत। तथापि वृष: नोत्थित:। भूमौ पतिते स्वपुत्रं दृष्ट्वा सर्वधेनूनां मातु सुरभे: नेत्राभ्यामात्रणि आविरासन्।

प्रश्ना:
(अ) कृषक: काभ्यां क्षेत्रकर्षणं कुर्वन्नासीत?
(ब) तयो: बलीवर्दयो: एक: कीदृश: आसीत्?
(स) मातु: सुरभे: नेत्राभ्याम् कानि आविरासन्?

उत्तर–
(अ) बलीवर्दाभ्याम् क्षेत्रकर्षणं कुर्वन्नासीत्।
(ब) तयो: बलीवर्दयो: एक: शरीरेण दुर्बल: आसीत्।
(स) मातु: सुरभे: नेत्राभ्याम् अश्रुणि अविरासन् ।

(3) वनस्य दृश्यं समीपे एवैका नदी वहति। एक: सिंह: सुखेन विश्राम्यते। तदैव एक: वानर: आगत्य तस्य पुच्छ धुनाति। क्रुद्ध: सिंह: तं प्रहर्तुमिच्छति परं वानरस्तु कूर्दित्वा वृक्षमारुढ:। तदैव अन्यस्मात् वृक्षात् अपर: वानर: सिंहस्य कर्णमाकृष्य पुन: वृक्षोपरि आरोहति। एवमेव वानरा: वारं–वारं सिंहं तुदन्ति। क्रुद्ध: सिंह: इतस्तत:, धावति, गर्जति परं किमपि कर्तुंसमर्थ: एव तिष्ठति।

प्रश्ना:
(अ) क: सुखेन विश्राम्यते?
(ब) क: आगत्य सिंहस्य पुच्छं धुनाति?
(स) क्रुद्ध: सिंह: किं करोति?

उत्तर–
(अ) सिंह: सुखेन विश्राम्यते।
(ब) वानर: आगत्य सिंहस्य पुच्छं धुनाति।
(स) क्रुद्धा: सिंह: इतस्तत: धावति गर्जति च।

(4) विचित्रा देवगति:। तस्यामेव रात्रौ तस्मिन् गृहे कश्चन चौर: गृहाभ्यन्तरं प्रविष्ट:। तत्र निहितामेकां मञ्जूषाम् आदाय पलायित:। चौरस्य पादध्वनिना प्रबुद्धोऽतिथि: चौरशङ्कया तमन्वधावत् अगृहणाच्च: परम् विचिमघटत। चौर: एव उच्चै: क्रोशितुमारभत् ''चौरोऽयं चौरोऽयम्'' इति।

प्रश्ना:
(अ) विचित्रा क:?
(ब) तस्मिन् गृहे क: प्रविष्ट: ?
(स) चौर: काम् आदाय पलायित:?

उत्तर–
(अ) विचित्रा दैवगति:।
(ब) तस्मिन् गृहे कश्चन् चौर: प्रविष्ट:।
(स) चौर: तत्र निहितामेकां मञ्जूषाम् आदाय पलायित:।

(5) कश्चन निर्धनो जन: भूरि परिश्रम्य किञ्चिद् वित्तमुपार्जितवान् लेन वित्तेन स्वपुत्रम एकस्मिन् महाविद्यालये प्रवेशं दापयितुं सफलो जात:। तत्तनय: तदैव छात्रावासे निवसन् अध्यये संलग्न: समभूत् । एकदा स पिता तनूजस्य करणतामा कर्ण्य व्याकुलो जात: पुत्रं द्रष्टुं च प्रस्थित:। परमर्थकार्श्येन पीड़ित: स वसायानं विहाय पदातिखे प्राचलत् ।

प्रश्ना:
(अ) क: भूरि परिश्रम्य किञ्चिद वित्तमुपार्जितवान्?
(ब) तेन कथं कुत्र च स्वपुत्रं प्रवेशं दापयितुं सफलो जात:?
(स) एकदा स पिता कथं व्याकुलो जात:?

उत्तर–
(अ) निर्धनों जन: भूरि परिश्रम्ये किञ्चिद वित्तमुपार्जितवान् ।
(ब) तेन स्वपुत्रं महाविद्यालये प्रवेशं दापयितुं सफलो जात:।
(स) स्वतनुजस्य रुणतामाकर्ण्य व्याकुलो जात्र:।

इकाई–17

☐ अधोलिखितेषु पद्यांशस्य प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृत भाषायां लिखत–

(1) व्यायामो हि सदा पथ्यो बलिनां स्निग्धभोजिनाम् ।
स च शीते वसन्ते च तेषां पथ्यतम: स्मृत:।।

प्रश्ना:
(अ) क: सदा पथ्य:?
(ब) व्यायामो हि सदा कथं बलिनाम् ?
(स) स्निग्धभोजिनां क: सदा पथ्य:?

आदर्श उत्तर–
(अ) व्यायामो हि सदा पथ्य:।
(ब) व्यायामो हि सदा पथ्यो बलिनाम् ।
(स) स्निग्धभोजिनां व्यायामो हि सदा पभ्य: ।

(2) विचित्रे खलु संसारे नास्ति किञ्चिन्निरर्थकम् ।
अश्वश्चेद् धावने वीर: भारस्य वहने खर:।।

प्रश्ना:
(अ) कुत्र किञ्चिन्निरर्थकं नास्ति?
(ब) विचित्रे खलु संसारे किं नास्ति?
(स) क: धावने वीर: अस्ति?

आदर्श उत्तर–
(अ) विचित्रे खलु संसारे किञ्चिद निरर्थकं नास्ति।
(ब) विचित्रे खलु संसारे किञ्चिद निरर्थकं नास्ति।
(स) अश्व:धावने वीर: अस्ति।

(3) गुणी गुणं वेत्ति न वेत्ति निर्गुणो:
बली बलं वेत्ति न वेत्ति निर्बल:।
पिको बसन्तस्य गुणं न वायस:,
करी च सिंहस्य बलं न मूषक:।।

प्रश्ना:
(अ) क: गुणं वेत्ति?
(ब) बलं क: न वेत्ति?
(स) क: वसन्तस्य गुणं वेत्ति क: न वेत्ति?

@amarwah450

आदर्श उत्तर–

(अ) गुणी गुणं वेत्ति।

(ब) बलं निर्बलं न वेत्ति।

(स) पिकः वसन्तस्य गुणं वेत्ति वायसः न वेत्ति।

(4) आचारः प्रथमो धर्मः इत्येतद् विदुषां बचः।
तस्माद् रक्षेत् सदाचारं प्राणेभ्योऽपि विशेषतः।।

प्रश्नाः

(अ) कः प्रथमो धर्मः?

(ब) आचारः प्रथमो धर्मः इत्येतद् केषां वचः?

(स) तस्माद् कं रक्षेत् ?

आदर्श उत्तर–

(अ) आचारः प्रथमो धर्मः।

(ब) आचारः प्रथमो धर्मः इत्येतद् विदुषां वचः।

(स) तस्माद् सदाचारं रक्षेत्।

(5) आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः।
नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वा यं नावसीदति।।

प्रश्नाः

(अ) आलस्यं हि केषां शरीरस्यो महान् रिपुः?

(ब) कस्य समो वन्धु नास्ति?

(स) किं मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः?

आदर्श उत्तर–

(अ) आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः।

(ब) उद्यम समो बन्धुः नास्ति।

(स) आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान रिपुः।

इकाई–18

अधोलिखितेषु नाट्यांशस्य प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृत भाषायां लिखत।

(1) पिकः अलम् अलम् अतिविकत्थनेन्। किं विस्मर्यते– काकः कृष्णः पिकः कृष्णः को भेदः पिककाकयोः। वसन्तसमये प्राप्ते काकः काकः पिकः पिकः।।

प्रश्नाः –

(अ) काकः कीदृशः पिकः कीदृशः?

(ब) कदा काकः काकः पिकः पिकः?

(स) 'भृवन' इत्यस्य शब्दस्य प्रकृति प्रत्ययं पृथक कुरुत।

आदर्श उत्तर–

(अ) काकः कृष्णः पिकः कृष्णः।

(ब) वसन्तसमये।

(स) 'भृ' धातुः शतृ प्रत्ययः।

(2) प्रकृतिमाता– अहं प्रकृतिः युष्माकं सर्वेषां जननी? यूयं सर्वे एव मे प्रियाः। सर्वेषमेव महत्कृते महत्वं विद्यते यथासमयत् न तावत कलहेन समयं वृथा यापयन्तु अपितु मिलित्वा एव मोदध्वे जीवनं च समयं कुरुध्वम् । तद्यथा कथितम् – प्रजा सुखे सुखं राज्ञः प्रजानां तु प्रियं हितम् ।।

प्रश्नाः

(अ) अहं प्रकृतिः केषां जननी?

(ब) राज्ञः सुखं कस्मिन?

(स) 'युष्माकम्' इत्यस्य पदस्य मूलशब्दं विभक्ति वचनश्च लिखत।

आदर्श उत्तर–

(अ) युष्माकं सर्वेषां जननी।

(ब) राज्ञः सुखम् प्रजा सुखे।

(स) युष्मद् शब्द, षष्ठी विभक्ति बहुवचनम्।

(3) काकः– सर्वथा अयुक्तमेतत् यन्मयूर– हंस-कोकिल–चक्रवाक– शुक सारसादिषु पक्षिप्रधानेषु विद्यमानेषु दिवान्धस्यास्य करालवक्त्रस्य-अभिषेकार्थं सर्वे सज्जाः। पूर्णं दिनं यावत् निद्रायमाणः एवः कथमस्मान् रक्षिष्यति। वस्तुतस्तु-स्वाभावरौद्रमत्युग्रं क्रूरमप्रियवादिनम् । उलूकं नृपति कृत्वा का नु सिद्धिर्भविष्यति।।

प्रकृतिमाता– भोः भोः प्राणिनः। यूयम् सर्वे एव मे सन्ततिः। कथं मिथः कलहं कुर्वन्ति। वस्तुतः सर्वे वन्य जीविनः अन्योन्याश्रितः।

प्रश्नाः

(अ) पूर्णं दिनं यावत् निद्रायमाणः कः कथमस्मान् रक्षिष्यति?

(ब) उलूकं नृपतिं कृत्वा का नु का भविष्यति।

(स) के सर्वे एव मे सन्ततिः?

उत्तर–

(अ) उलूकः रक्षिष्यन्ति।

(ब) उलूक नृपति कृत्वा का नु सिद्धिः भविष्यति।

(स) यूयम् सर्वे एव मे सन्ततिः।

@amarwah450

इकाई–19

❑ रिक्तस्थानानि पूर्ति कुरूत–

(भृशम्, यत्र, तत्र, अत्र, अपि, एव, सदा, वहिः, बलस्यार्धं, विद्या, अहिभुक)

(1) इदानी वायुमण्डलं .... प्रदूषितमस्ति।

(2) .... जीवनं दुर्वहम अस्ति।

(3) प्राकृतिक वातावरणे क्षणं संचरणम् .... लाभदायकं भवति।

(4) पर्यावरणस्य संरक्षणं .... प्रकृतेः आराधना।

(5) .... समयस्य सुदपयोगः करणीयः।

(6) भूकम्पित समये .... गमनमेव उचितम् भवति।

(7) .... हरितीमा .... शुचि पर्यावरणम् ।

(8) .... व्यायामः कर्त्तव्यः ।

(9) .... बिना जीवनं नास्ति।

(10) मयूरः .... इति नाम्नाऽपि ज्ञायते।

उत्तर– (1) भृशम्

(2) अत्र

(3) अपि

(4) एव

(5) सदा

(6) वहिः

(7) यत्र–तत्र

(8) बलस्यार्धं

(9) विद्या

(10) अहिभुक ।

इकाई–20

❑ स्वपाठ्यपुस्तकस्य सुभाषितानि पाठात् सुभाषितं शुद्धं श्लोक द्वयस्य लेखनम् करणीयाः।

1. आलस्यं हि मनुष्याणां शरीरस्थो महान् रिपुः।
नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वा यं नावसीदति।।

अर्थ– आलस्य मनुष्यों के शरीर में रहने वाला महान् शत्रु है। परिश्रम के समान कोई भी बन्धु (भाई, सखा) नहीं है, जिसे (परिश्रम को) करके व्यक्ति दुःखी नहीं होता है।

2. गुणी गुणं वेत्ति न वेत्ति निर्गुणो,
बली बलं वेत्ति न वेत्ति निर्बलः।
पिको वसन्तस्य गुणं न वायसः,
करी च सिहस्य बलं न मूषकः।।

अर्थ– गुणवान् (ही) गुण को जानता है, गुणहीन व्यक्ति (गुण को) नहीं जानता है। बलवान् (ही) बल को जानता है, अशक्त (बल को) नहीं जानता है, वसन्त ऋतु के गुण कोयल जानती है, कौआ नहीं। शेर के बल को हाथी जानता है, चूहा नहीं।

3. निमित्तमुद्दिश्य हि यः प्रकुप्यति,
ध्रुवं स तस्यापगमे प्रसीदति।
अकारणद्वेषि मनस्तु यस्य वै,
कथं जनस्तं परितोषयिष्यति।।

अर्थ– जो कारण को लक्ष्य करके (जानकर/देखकर) क्रोधित होता है, वह उस (कारण) के हट जाने पर

निश्चय ही प्रसन्न हो जाता है। जिसका मन अकारण द्वेष करता है, उसे व्यक्ति कैसे प्रसन्न करेगा ?

4. **उदीरितोऽर्थः पशूनापि गृह्यते,**
हयाश्च नागाश्च वहन्ति बोधिताः।
अनुक्तमप्यूहति पण्डितो जनः,
परोङ्गितज्ञानफलाः हि बुद्धयः।।

अर्थ– बताया गया विषय (निर्देश) पशु के द्वारा भी ग्रहण कर लिया जाता है। घोड़े और हाथी बोधित होकर भार ढोते हैं। विद्वान व्यक्ति न कहे जाए विषय का भी अनुमान कर लेता है। बुद्धियाँ दूसरों के द्वारा किए गए संकेत से उत्पन्न ज्ञान रूपी फल को पा लेती हैं अर्थात् दूसरों के संकेतों से ही गूढ विषय को जान लेती हैं।

5. **क्रोधो हि शत्रुः प्रथमो नराणां,**
देहस्थितो देहविनाशनाया।
यथास्थितः काष्ठगतो हि वहिः,
स एव वह्निर्दहते शरीरम्।।

अर्थ– लोगों के शरीर सर्वनाश के लिए प्रथम शत्रु देह में स्थित क्रोध है। जैसे काष्ठ (लकड़ी) में स्थित (लगी हुई) आग लकड़ी को ही जलाती है उसी प्रकार (शरीर में स्थित क्रोध) शरीर को जलाता है।

6. **मृगा मृगैः सङ्गमनुव्रजन्ति,**
गावश्च गोभिः तुरगास्तुरङ्गैः।
मूर्खाश्च मूर्खैः सुधियः सुधीभिः,
समान–शील–व्यसनेषु सख्यम्।।

अर्थ– हरिण हरिणों के साथ, गाये गायों के साथ, घोड़े घोड़ों के साथ, मूर्ख मूर्खों के साथ और विद्वान् विद्वानों के साथ ही रहा करते हैं। मित्रता समान आचरण व समान स्वभाव (आदत) वालों में ही होती है।

7. **सेवितव्यो महावृक्षः फलच्छायासमन्वितः।**
यदि दैवात् फलं नास्ति छाया केन निवार्यते।।

अर्थ– फल और छाया से युक्त विशाल वृक्ष का ही आश्रय लेना चाहिए। भाग्य (दुर्भाग्य) से यदि (वृक्ष पर) फल नहीं है, तो (भी) छाया (भला) किससे रोकी जा सकती है अर्थात् छाया तो आसानी से मिल जाती है।

8. **अमन्त्रमक्षरं नास्ति, नास्ति मूलमनौषधम्।**
अयोग्यः पुरुषः नास्ति योजकस्तत्र दुर्लभः।।

अर्थ– मन्त्र रहित (अक्षर वास्तव में) अक्षर नहीं है। औषध रहित (जड़ वास्तव में) जड़ नहीं है। अयोग्य (पुरुष वास्तव में) पुरुष नहीं है। वहाँ (उनमें) योजक दुर्लभ होता है।

9. **विचित्रे खलु संसारे नास्ति किञ्चिन्निरर्थकम्।**
अश्वश्चेद् धावने वीरः भारस्य वहने खरः।।

अर्थ– इस विचित्र (अद्‌भुत) संसार में कुछ भी व्यर्थ नहीं है। घोड़ा यदि दौड़ने में वीर (श्रेष्ठ) है तो गधा भार ढ़ोने में (वीर/श्रेष्ठ है।

इकाई–21

प्रश्न– कोपि एकं पत्र लेखनम् कुरुत।

(1) अवकाशार्थं प्रार्थनापत्रम्।

उत्तर– श्रीमन्तः प्राचार्यमहोदयाः

शासकीय - उत्कृष्ट–उच्चतर–माध्यमिकविद्यालयः

भिण्डनगरम्, मध्यप्रदेशः

विषय– अवकाशार्थ प्रार्थनापत्रम्

श्रीमन्तः,

सेवायां सविनयं निवेदनम् इदं यद् अहम् अद्य अकस्माद् ज्वरपीड़ितः अस्मि। अत एवं विद्यालयम् आगन्तुं सर्वथा असमर्थः अस्मि। कृपया पञ्चदिवसानां (पञ्चदिनाङ्कतः नव–दिनाङ्क–पर्यन्तम्) अवकाशं स्वीकुर्वन्तु।

दिनाङ्क 04/04/2021 भवदीयः शिष्यः

यजुषः

कक्षा–दशमी 'अ' वर्गः

(2) मित्राय स्वाध्ययनस्य पत्रम्।

उत्तर– जबलपुरात्

प्रियः रामः

सादर नमः

अत्र कुशलम् तत्रास्तु। मया भवदीय कृपा पत्रं प्राप्तम्। अखिलं च वृतं ज्ञातम्। अद्यत्वे मम वार्षिकी परीक्षा भवति।

अहम् अध्ययने सम्यक्तया दत्त चित्तोऽस्मि। साम्प्रतं यावत् परीक्षायाः। प्रश्नपत्राणि साधु लिखितानि सन्ति। आशासे परीक्षायावश्यं सफलो भविष्यामि। निजपितृपादेभ्यो मम सादरं प्रणतयः सूचनीयः।

भवतः मित्रम्

राघवेन्द्र सिंहः

(3) पितरौ प्रति परीक्षायाः परिणामसूचकें पत्रम्।

जयपुरतः

दिनांक – 28.05.2021

श्रद्धयेषु पितृचरणेषु,

सादरं प्रणामः।

अत्रकुशलं तत्रास्तु। भवदीयं स्नेहापूरितं पत्रं अद्यैव अहम् प्राप्तवान् सम्पूर्णं वृत्तं च ज्ञातवान्। अधुना मम वार्षिकी परीक्षा प्रचलति। परीक्षायाम् इदानीं यावत् सर्वाणि प्रश्नपत्राणि सम्यक अभवन्। शेषविषयाणां स्थितिः अपि समीचीना वर्तते। आशासे यत् परीक्षायाम् उत्तमान् अंकात् प्राप्य कक्षायां श्रेष्ठस्थानं प्राप्स्यामि।

परीक्षानन्तरं शीघ्रमेव गृहम् आगमिष्यामि।

पूजनीयेषु मातृचरणेषु मम प्रणामः कथनीयः। अनुजाय आशीषः।

भवदाज्ञाकारी पुत्रः

अर्जुनः

(4) पुस्तकानि प्रेषयितुं प्रकाशकं प्रति पत्रम्।

सविधे

मान्यसश्चालकः

पल्लवप्रकाशनम्

'अक्षरम्' बेङ्गलूरु–85

मान्याः

भवद्भि प्रकाशितानि कानिचन पुस्तकानि मया दृष्टानि। तानि सर्वाणि संस्कृताध्ययनार्थम् अत्युपयोगीनि सन्ति। अतः भविद्भिः प्रकाशितानां सर्वेषां पुस्तकानाम् एकैकां प्रतिकृतिं वि.पि.पि. द्वारा प्रेषयन्तु। यदि वि.पि.पि. द्वारा पुस्तकप्रेषणव्यवस्था भवतां नास्ति तर्हि पुस्तकानाम् आवलीं, तेषां निमित्तं कियत् धनं प्रेषणीयम् इति विवरणं च प्रेषयन्तु। अहं धनं प्रेषयिष्यामि।

अविलम्बेन भवतां पत्रोत्तरं निरीक्षे।

इति भवदीयः

इकाई–22

अधोलिखितम् अपठित गद्यांश सम्यक पठित्वा प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखत् –

(1) उत्साहः,उदासीनता, निराशा चेति विस्त्र अवस्था। शिशवः सदा उत्साहशीलाः इति विदितमेव। युवानां अपि प्रायेण उत्साहशीलाः अनेके वृद्धा अपि तथैव। वयसः उत्साहस्य च नास्ति सम्बन्धः। उत्साहाः मानवस्य सहज स्वभावः सः शरीस्य च विकासाय भवति। शिशु उत्साहेन सर्वं गृहीतुम् सर्वे सह खादिलुम सर्वे सह खेलितुम च प्रवर्तते।

प्रश्नाः

(अ) शिशु उपहासे कृते किं करोति?

(ब) मनसः कति अवस्थाः सन्ति?

@amarwah450

(स) के-के उत्साहशीला: भवन्ति?

(द) युवानां पदे क: विभक्ति: अस्ति?

आदर्श उत्तर-

(अ) शिशु उत्साहेन सर्वं गृहीतुम्, खादितुम्, खेलितुम् च प्रवर्तते।

(ब) मनस:, त्रिस्त्र: अवस्था: सन्ति।

(स) बालक:, युवाना:, वृद्धा:, उत्साहशीलता: भवन्ति।

(द) षष्ठी विभक्ति बहुवचन।

(2) कस्मिश्चित् प्रदेशे काचित नदी प्रवहति। नदी तीरे कश्चन् सन्यासी स्वशिष्यै: सह आश्रमं निर्माय वसति स्म। एकदा सन्यासी शिष्यै: सह नद्य: अपरं तीरम् गन्तुम् एकम् नौकां आरुढ्वान। वेगेन प्रवहन्तयाम् नद्याम् अकस्मात् एका अपरा नौका शिलाया घट्टनेन निमग्ना: अभवत् । सन्यासी अकथयत् - तस्यां नौकायां स्थितेषु कश्चिद् दुष्टू: आसीत् इति मन्ये।

प्रश्ना:

(अ) सन्यासी कुत्र वसतिस्म?

(ब) अपर: नौका कस्या: घट्टनेन, नद्याम्, निमग्न: अभवत?

(स) सन्यासी नौका दुर्घटनाया: किम् कारणम् कथितवान् ?

(द) नदी कुत्र प्रवहति?

आदर्श उत्तर-

(अ) सन्यासी नदीतीरे वसति स्म।

(ब) अपर: नौका शिलाया: घट्टनेन निमग्ना: अभवत् ।

(स) सन्यासी दुर्घटनाया: कारणम् कथितवान् - कश्चिद् दुष्टू: आसीत् इति मन्ये।

(द) कस्मिश्चिद् प्रदेशे नदी प्रवहति।

(3) जननी जन्मभूमि स्वर्गादपि गरीअसी। जन्मभूमि स्वर्गात् उत्कृष्टतर: अस्ति। वैदिक ऋषि: कथयति- माता भूमि: पुत्रोऽयं पृथिव्या। अत: अस्माभि: स्वार्थम् परित्यज्य देशस्य देशवासिना च सेवा सततं करणीया वयं राष्ट्रभावां, राष्ट्रीय चरित्रं त्यागभावानाम् विना राष्ट्रस्य संरक्षणम् कर्तुं न पारयाम:।

प्रश्ना:

(अ) जन्मभूमि: कस्मात् गरीयसी?

(ब) माता भूमि: इति क: कथयति?

(स) अस्माभि: पदे: का विभक्ति: अस्ति?

(द) भूमि: इति शब्दस्य एकं पर्याय पदं लिखत?

आदर्श उत्तर-

(अ) जन्मभूमि: स्वर्गादपि गरीयसी।

(ब) माता भूमि: वैदिक ऋषि कथयति।

(स) अस्मद् शब्द, तृतीया विभक्ति: बहुवचनम् ।

(द) भूमि: शब्दस्य पर्याय पदं वसुन्धरा अस्ति।

(4) सतां सज्जनानाम्,संङ्गति संपर्क: संसर्गोवासन्गति: इति कथ्यते। वस्तुत: सतसङ्गात् एव मानव: समुन्नतो भवति। सज्जनानाम् संसर्गेण जन: सज्जन: भवति। दुर्जनानां संसर्गेण दुर्जन: भवति। अत: सौसमुन्नति इच्छिता जनेन सर्वदा सतामेव संगर्तिविधेय:।

प्रश्ना:

(अ) अस्य गद्यांशस्य शीर्षकं लिखत् ।

(ब) केन जना: सज्जन: भवति।

(स) दुर्जन: शब्दस्य विलोम शब्द: लिखत।

(द) मानव: कस्मात् समुन्नतो अस्ति?

आदर्श उत्तर-

(अ) सत्संङ्गति।

(ब) संसर्गेण जना: सज्जन: भवति।

(स) सज्जन:।

(द) मानव: सतसङ्गात समुन्नतो भवति।

इकाई-23

प्रश्न- अधोलिखित एकं विषयं आधारीकृत्य निबन्ध लेखनं कुरूत।

(1) महाकवि कालिदास:

कविकुलशिरोमणिः महाकविः कालिदासः संस्कृतभाषायाः श्रेष्ठतमः कविः अस्ति। सः नाटककारः महाकाव्यप्रणेता गीतिकाव्यकर्ता (खण्डकाव्यकर्ता) च आसीत्। तस्य प्रमुखाः ग्रन्थाः सन्ति यथा-

(अ) **त्रीणिनाटकानि-** मालविकाग्निमित्रम्, विक्रमोर्वशीयम्, अभिज्ञानशाकुन्तलम् च।

(ब) **महाकाव्य-द्वयम्-** रघुवंशम् कुमारसम्भवं च।

(स) **गीतिकाव्यद्वयम्-** मेघदूतम् ऋतुसंहारम् च। कालिदासस्य लोकप्रियतायाः कारणं तस्य प्रसादगुणयुक्ता ललिता शैली अस्ति। कालिदासस्य प्रकृतिचित्रणं अतीवरम्यम् अस्ति। चरित्रचित्रणे कालिदासः अतीव पटुः अस्ति। अनुमीयते यत्तस्य जन्मभूमिः उज्जयिनी आसीत्। मेघदूते उज्जयिन्याः भव्यं वर्णनं विद्यतेः कालिदासस्य कृतिषु कृत्रिमतायाः अभावः अस्ति। कालिदासस्य साहित्ये काव्यसौन्दर्यं रसनिरूपणं च सर्वत्र दृश्यते। तस्य सूक्तयः सुधासिक्ताः चेतोहराः सन्ति। कालिदासस्य उपमा प्रयोगः अपूर्णः अतः साधूतच्यते- 'उपमा कालिदासस्य।'

(2) संस्कृतभाषायाः महत्वम्

संस्कृतभाषा विश्वस्य सर्वासु भाषासु प्राचीनतमा सर्वोत्तमसाहित्यसंयुक्ता चास्ति। संस्कृता परिशुद्धा व्याकरणसम्बन्धिदोषादिरहिता संस्कृतभाषेति निगद्यते। प्राचीने समये एषैव भाषा सर्वसाधारणा आसीत्। सर्वे जनाः संस्कृतभाषाम् एव वदन्ति स्म। एषा एव अस्माकं पूर्वजानाम् संस्कृतभाषायामेव विश्वसाहित्यस्य सर्वप्राचीनग्रन्थाः चत्वारो वेदाः सन्ति येषां महत्वमद्यापि सर्वोपरि वर्तते। भाषकालिदासः अश्वघोष-भवभूति-दण्डि-सुबन्धु-बाण-जयदेव प्रभृतयो महाकवयो नाटकराश्च संस्कृतभाषायाः एव। जीवनस्य सर्वसंस्कारेष संस्कृतस्य प्रयोगः भवति। अधुनाऽपि सङ्गणकस्य कृते संस्कृतभाषा अति उपयुक्ता अस्ति। संस्कृतभाषैव भारतस्य प्राणभूताभाषा अस्ति राष्ट्रस्य ऐक्यं च साधयति। भारतीय गौरवस्य रक्षणाय एतस्याः प्रसारश्च सवैरेव कर्त्तव्यः। अत एव उच्यते- 'संस्कृतिः संस्कृताश्रिता।'

(3) अस्माकं देश:

भारतोऽस्माकं देशः। अस्माकं देशोऽति विशालः अस्ति। अस्योत्तरस्यांदिशि हिमालयो वर्तते। सागरः अस्य पादप्रक्षालनं करोति। अस्य भूमिः शस्यश्यामला अस्ति। अस्माकं देशे अनेकाः प्रदेशः सन्ति। अस्माकं देशे अनेकाः भाषाः सन्ति। अस्मिन् देशे विभिन्न धर्मावलम्बिनः वर्तन्ते। अस्माकं देशे विविधाः संस्कृतयः सन्ति। परं सर्वासु संस्कृतिषु सादृश्यं वर्तते। वयं मातुः औरसाः पुत्राः एव निवसामः। अस्माकं हृदये भावात्मिकी एकता विद्यते। सङ्कटकाले वयं क्षुद्रभेदान् परित्यज्य देशहितं चिन्तयामः। भारतभूमि अस्माकं माता अस्ति। वयं भारतभूमेः पुत्राः स्मः। अस्याः सम्मानं रक्षितुं वयं सदैव तत्पराः स्मः। भारते प्रभूतं अन्नं भवति। भारते अनेकानि ऐतिहासिकस्थलानि सन्ति। भारते गङ्गा-यमुना-गोदावरी- सरस्वती-नर्मदादयः नद्यः प्रवहन्ति। विशालं भूमण्डलं व्याप्य अयं देशः एशियामहाद्वीपस्य अन्यतमः राष्ट्रः सञ्जातः। वयं सदा स्वराष्ट्रस्य रक्षां कर्तुम् उद्यताः स्याम। कथितमस्ति- "जननी जन्मभूमिश्च स्वर्गादपि गरीयसी।"

@amarwah450

(4) अनुशासनम्

जीवनस्य विविधक्रियाणां नियन्त्रणर्शम् अनुशासनस्य आवश्यकता भवति। एतदर्थं जीवने सर्वैः अनुशासनं पालनीयम्। अनुशासनरहितं जीवनं पशुवत् उच्छृङ्खलं भवति। ये जनाः अनुशासनस्यएवयमव पालनं कुर्वन्ति ते जीवने श्रेयः लभन्ते। स्वानुशासनं मानवस्य एकं वैशिष्ट्यम् अस्ति। सेनायाम् अनुशासनस्य अत्यधिकं महत्वं भवति। विद्यार्थिनां जीवने अनुशासनस्य विशिष्टं स्थानं भवति। अनुशासनयुक्तः विद्यार्थी अत्युत्तमः भवति। अतः छात्रैः अनुशासनस्य पालनं कर्तव्यम्।

(5) पर्यावरणम्

अस्मान् परितः यानि पञ्चमहाभूतानि सन्ति तेषां समवायः एव परिसरः अथवा पर्यावरणम् इति पदेन व्यवह्रीयते। इत्युक्ते मनुष्यो यत्र निवसति, यत् खादति, यत् वस्त्रं धारयति, यज्जलं पिबति यस्य पवनस्य सेवनं करोति, तत्सर्वं पर्यावरणम् इति शब्देनाभिधियते। अधुना पर्यावरणस्य समस्या न केवलं भारतस्य अपितु समस्तविश्वस्य समस्या वर्तते। यज्जलं यश्च वायुः अद्य उपलभ्यते, तत्सर्वं मलिनं दूषितं च दृश्यते अथवा भारतस्य राजधानी अस्ति। पर्यावरणम् पश्यतु। भारतस्य राज्येषु अन्यतमम् अस्ति। पर्यावरणम् भारतदेशस्य राजधानी विश्वस्य अतिविशालासु नगरीषु अन्यतमा इति गण्यते। पर्यावरणम् एषा भारतस्य तृतीया बृहती नगरी वर्तते। इत्यपि विश्रुता इयं नगरी प्राचीनकाले हस्तिनापुरमिति ख्याता आसीत्। इन्द्रसभायामपि सभाजितनां भरतकुलोत्पन्नानां महीपालानां राजधानी अद्यतनीया एव। पर्यावरणम् मुगलवंशीयाना चक्रवार्तिनां तथा आङ्ग्लानामपि अधिकारिणां केन्द्रभूमिर्भूत्वा अधुनापि भारतीयगणराज्यस्य राजधनीपदमलङ्करोति।

@amarwah450